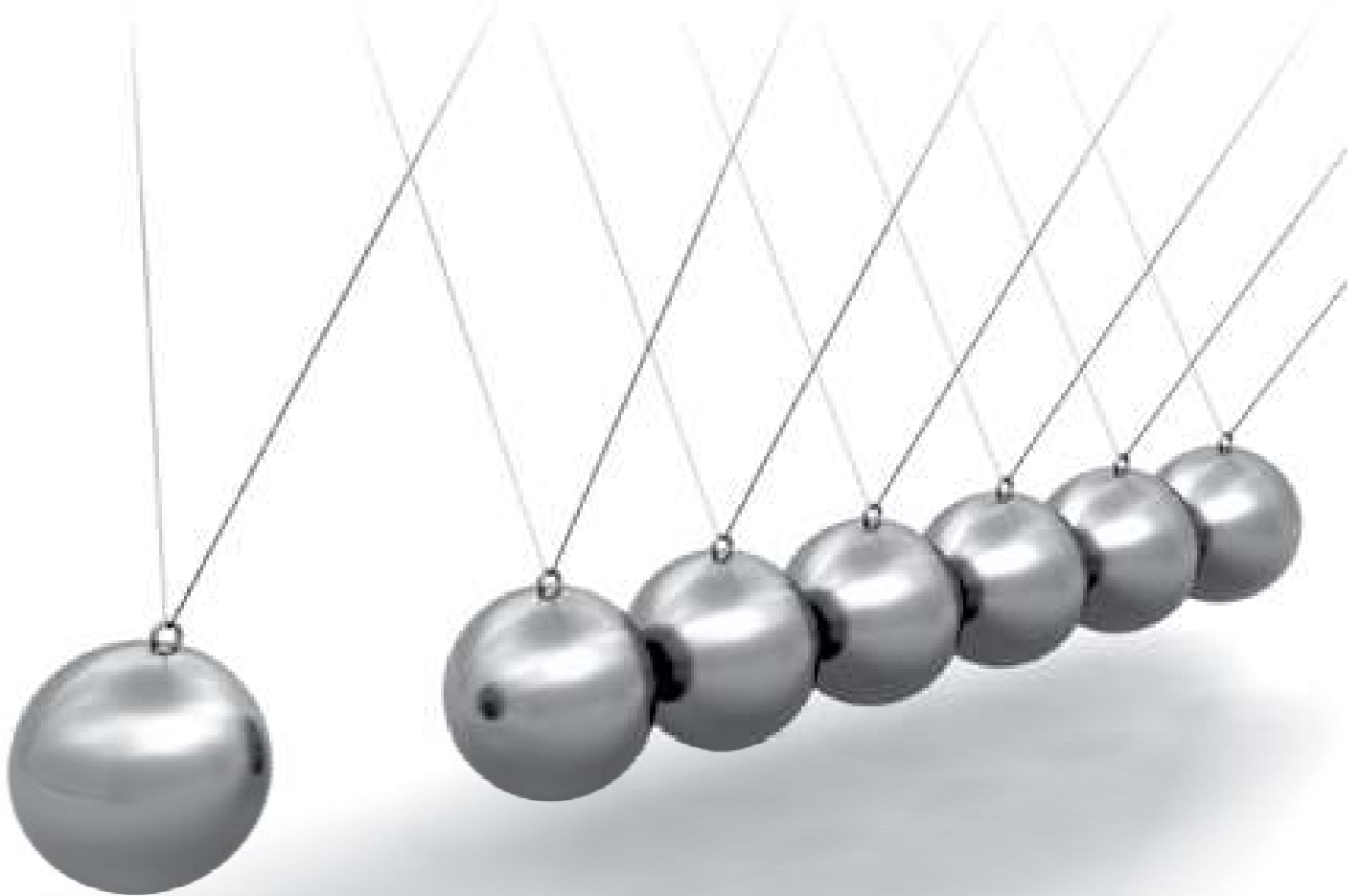

Етика и истина у доба кризе

Ненад Цекић (уредник)

1838

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Едиција *Човек и друштво у време кризе*

Етика и истина у доба кризе

Зборник радова

Ненад Цекић (уредник)

Београд 2021.

Издавач

Универзитет у Београду – Филозофски факултет

Чика Љубина 18–20, Београд 11000, Србија

www.f.bg.ac.rs

За издавача

Проф. др Миомир Деспотовић,

декан Филозофског факултета

Рецензенти

Проф. др Небојша Кујунџић,

University of Prince Edward Island, Канада

Др Борис Милосављевић,

Балканолошки институт САНУ, Београд

Проф. др Војислав Божичковић,

Филозофски факултет Универзитета у Београду

Лектор

Невена Мрђеновић

Дизајн корица

Ивана Зорановић

Припрема за штампу

Досије студио, Београд

Штампа

ЈП Службени гласник, Београд

Тираж

200

ISBN 978-86-6427-184-4

Овај зборник је настао у оквиру научноистраживачког пројекта

Човек и друштво у време кризе, који финансира

Филозофски факултет Универзитета у Београду.

Моника Јовановић*

КРИЗЕ, МИСАОНИ ЕКСПЕРИМЕНТИ И ФИКЦИЈА: МОРАЛНЕ ИНТУИЦИЈЕ ИЗМЕЂУ ТЕОРИЈЕ И ПРАКСЕ

Апстракт: Разликујући теоријски и вантеоријски приступ моралним феноменима, у раду испитујем како нам етика може помоћи да решимо морално релевантне проблеме који се јављају у кризним ситуацијама. Полазим од питања како криза може бити предмет филозофског интересовања, а затим разматрање сужавам на етику. Из угла ове филозофске дисциплине, кризи се може приступити на два начина: примењивањем општих теорија, као што су Кантова деонтологија или утилитаризам, на различите кризне ситуације или конструисањем мисаоних експеримената. Илуструјем оба ова приступа а затим, контрастирајући хеуристички значај етичких мисаоних експеримената њиховој аргументативној функцији, уводим тезу да нам ови експерименти откривају истину о моралу и независно од било какве теорије или становишта. Браним оспораван став да фикционални сценарији, као разрађени мисаони експерименти, могу да прошире наше „морално сазнање”, па ту тезу илуструјем на примеру фикционалног наратива посвећеног једној кризној ситуацији – експлозији реактора у нуклеарној електрани „Чернобил”.

Кључне речи: криза, етички мисаони експерименти, фикција

Криза као предмет филозофског разматрања

Свака криза, било она политичка, економска или здравствена, представља значајно одступање од уобичајеног тока догађаја које прети разорним, а потенцијално и катастрофалним исходом за живот и добробит великог броја људи. О кризама можемо говорити у

* Аутор текста је др Моника Јовановић, доцент на Одељењу за филозофију Филозофског факултета у Београду. Сарадник је на пројекту број 179041, који финансира Министарство за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

терминима предвиђања, спречавања и реаговања. Неке кризе (као што су земљотреси, урагани и цунамији) се нису могле, у дословном смислу, ни предвидети ни спречити; неке су се могле предвидети, али их је тешко било избећи – економску кризу из 2008. године је, у датим околностима, било готово немогуће спречити јер је систем који је до ње довео био сувише комплексан и неподложен контроли; неке кризе (као што је, рецимо, почетак Другог светског рата) било је могуће и предвидети и спречити, али онда када су се десиле, није било места за ефикасне реакције. Чак и када се криза не може спречити, као у случају урагана, често се могу извршити неопходне припреме да се на њу правовремено и адекватно реагује, и тиме на минимум сведе људско страдање и материјална штета.

Сва три модуса одношења према кризи – и предвиђање и спречавање и реаговање – подразумевају исправно разумевање релевантних аспеката дате ситуације, и ту би филозофија могла двоструко да помогне. За разумевање неке конкретне кризе могла би нам користити адекватна анализа сличних ситуација из прошлости: колика је каузална улога одређених фактора који су довели до неке такве ситуације, шта су били њени прави узроци, а шта неки други мање или више споредни узрочни фактори, да ли се и како криза могла спречити или разрешити на неки ефикаснији начин и шта нам то, у одсуству историјских закона, говори о ситуацији са којом се тренутно суочавамо. Реч је о једном типу историјског објашњења где би, у зависности од врсте кризе, централну улогу имала једна или друга филозофска дисциплина, као што су, рецимо, филозофија науке или филозофија политике. Будући да кризне ситуације, по правилу, имају један или више морално релевантних аспеката, и да су практични изазови и дилеме са којима се у њима суочавамо често неодвојиви од моралних дилема и изазова, филозофи који се баве нормативном и примењеном етиком свакако би могли бити од помоћи.

Морални аспекти кризних ситуација

Да бисмо то илустровали, послужимо се примерима из актуалне кризе коју је изазвао корона вирус. Морални изазови и дилеме са којима смо се суочили током последње здравствене кризе могу се, грубо гледано, поделити у три категорије: морални изазови и дилеме који се тичу права на јавну доступност информација, они који се тичу ограничења личних слобода, и морални изазови и дилеме у вези са питањем праведне дистрибуције. Моралне дилеме и изазови у вези са сваком од ових категорија јављали су се у свакој од фаза пандемије

чија је динамика била таква да су акутна питања, у складу са развојем догађаја, стално померала фокус са једне категорије на другу.

Почетак пандемије је различите земље дочекао мање или више неспремне, па се практично одмах поставило питање праведне дистрибуције оскудних ресурса неопходних за борбу са вирусом: ако болнице немају довољно рукавица и маске, како постојеће скромне залихе медицинском особљу праведно расподелити? Да ли их и у којој мери набављати по много вишој цени него што је комерцијална, можда на рачун других трошкова који предстоје? Да ли је оправдано у ту сврху служити се незваничним каналима? Слично питање се поставља и када је реч о болничким капацитетима, креветима и опреми, а пре свега респираторима. Практично истовремено се поставља питање јавне доступности информација: купујући време за реаговање, многе владе, нека више, нека мање, одлажу тренутак када ће саопштити да је вирус већ увелико присутан и у њиховој земљи. Циљ је спречавање панике и добијање на времену да се донесу одлуке, осмисли државна стратегија за обрачунавање са вирусом и набаве неопходни ресурси. У овој фази проблем личних слобода бар *prima facie* није у првом плану.

У другој фази, када се државе већ увелико обрачунавају са вирусом, поставља се питање колико се манипулише званичним информацијама, пре свега о броју заражених и умрлих. Када је реч о праведној дистрибуцији, сада се поставља питање колико је тешко добити (адекватно) болничко лечење и колико је у тој сфери присутна корупција. У домену проблема везаних за личне слободе, поставља се питање да ли је особа са симптомима корона вируса, чак и ако може да обезбеди апсолутну самоизолацију, дужна да се тестира и да се потом препусти државној организацији. Не треба заборавити да је то у једном периоду код нас значило резултате теста чекати, у зависности од озбиљности симптома, у некој од инфективних клиника односно импровизованих болница, са свим ризицима за инфекцију које таква изложеност вирусу носи. У истој сфери, поставља се питање слободе на непрестајање на званичне протоколе лечења: ако из независних, релативно поузданих извора (као што су, на пример, медицински часописи) знамо да званичан медицински протокол који се у датом тренутку спроводи није најбоље решење за третирање корона вируса и да чак може направити велику штету, да ли, упркос томе, имамо моралну обавезу да се повинујемо званичној процедури: обавезном тестирању и свему што затим следи? Да ли се нешто мења ако немамо посебна сазнања о користи односно штети терапије, него просто немамо поверења у државне институције? У којој је мери наше здравље и наша добробит наша лична ствар? У овој фази се

јављају разна питања у вези са оним „што дугујемо једни другима”.¹ Да ли, и у којим околностима, имамо (и) моралну обавезу да носимо маску? Да ли смо у време пандемије дужни да својим укућанима пружамо увид у то куда се крећемо, са ким се виђамо или слично?

И у трећој фази, у којој вакцине улазе у масовну употребу, можемо идентификовати питања из сва три домена. Када је реч праведној расподели, поставља се питање којој категорији грађана треба дати предност. У домену јавних слобода поставља се питање да ли вакцина треба или не треба да буде обавезна (за одређене категорије грађана, као што су рецимо лекари, васпитачи и наставници). Као и у претходне две фазе, у домену јавне доступности информација поставља се читав низ питања не само о томе које информације треба да буду јавно доступне, него и питање како, ако је икако могуће, ограничити ширење пропаганде и дезинформација. Истом корпусу припадају и питања о томе како саопштити одређене информације, да се не изазове општа паника, већ да се људи мотивишу да раде оно што је у служби њихове добробити и добробити њихових ближњих, и у којој мери притом узимати у обзир мање или више предвидљиве политичке последице.

Етичке теорије и мисаони експерименти

Сви наведени, и многи други морални аспекти актуелне кризе, могу се анализирати полазећи од неколико централних етичких ставовишта као што су Кантова деонтологија и класичан утилитаризам. Да бисмо илустровали како се овакве анализе, у зависности од тога од које теорије кренемо, могу међусобно разликовати, узмимо за пример скорашњу ситуацију са вакцинама АстраЗенека у којој је одређен број вакцинисаних оболео од једног облика тромбозе, а један проценат оболелих и преминуо. Према званичним информацијама, ризик за развој тромбозе је такав да се очекује да ће од милион људи који приме вакцину, у просеку шест добити тромбозу. У неким земљама, попут Норвешке, Данске и, у једном периоду, Немачке, стопирано је давање ове вакцине како би се поменути ризик избегао. Са друге стране, СЗО (Светска здравствена организација) и Велика Британија рекле су да је боље наставити са вакцином, јер добробит од вакцине далеко надмашује ризике. На питање шта је у овој ситуацији исправно учинити, утилитаризам и Кантова деонтологија дају различите одговоре. Утилитаристичко начело да је исправан онај поступак

1 Питање „шта дугујемо једни другима” везујемо за Скенлонов контрактуализам (Scanlon, 1998).

који доводи до „највеће могуће среће највећег могућег броја људи” (Bentham, 2000, стр. 225; Mill, 2003, стр. 186), јасно говори да је оправдано наставити са давањем вакцине, чак и кад би ризици били далеко већи него што јесу. Штавише, ако следимо Сиџвиков став о потреби за тајношћу (Sidgwick, 1962, стр. 490), за утилитаристу би чак могло бити оправдано и да сакрије информације о ризику да не би дошло до пада јавног поверења.

Из угла Кантове етике такав приступ би се сматрао неприхватљивим по неколико основа. Прво, ако се свесно преузима ризик да неколицина људи умре како би већина била спасена, то значи да се они третирају као средства, а не као циљеви, чиме се директно крши једна од формулација категоричког императива (Кант, 2008, стр. 74). Друго, сакривање информација од јавног значаја би за Канта било врло блиско лагању, што је у супротности са једном од савршених дужности (Кант, 2008, стр. 62–63). Треће, давање вакцине под окриљем тајности о ризицима директно крши и Кантову максиму јавности, по којој не треба чинити ништа што се не би могло учинити ако би претходно било обзнањено (Кант, 1999, стр. 347). У овој ситуацији би, по Кантовом мишљењу, морално исправно поступање била потпуна транспарентност државне управе, правовремено информисање грађана о ризицима и, сходно томе, поштовање слободе и достојанства појединаца који би имали прилику да одлуче да ли су спремни да преузму поменути ризик, или да, поштујући прописане мере, чекају безбеднију верзију вакцине.

О моралу можемо размишљати на, управо илустрован, теоријски начин, али и на вантеоријски начин, то јест без позивања на теорије и становишта. Важно је истаћи да овај други приступ не искључује коришћење филозофске апаратуре. Градећи и анализирајући мисаоне експерименте са моралном тематиком, крећемо се у домену етике било да то чинимо у сврху побијања односно потврђивања неке теорије, било да нам је циљ да разјаснимо одређене дистинкције, изоштримо моралне интуиције, тестирамо ставове замишљајући „како изгледа бити” на нечијем месту или у некој ситуацији, итд. Узмимо као пример три позната мисаона експеримента која се јављају у етици: „Трамвај”, „Иницијалну позицију” и „Виолинисту”.

У првом случају, који поставља питање да ли је морално исправно жртвовати једну особу да бисмо спасли петоро људи, у зависности од тога шта „експериментатор” има за циљ, експеримент може да има аргументативну,² хеуристичку³, или обе ове функције. Други мисаони експеримент, који долази од Џона Ролса (Rawls, 1971, стр.

2 В., на пример, Scanlon, 1998, str. 18–20, и Thomson, 1985.

3 В., на пример, Foot, 1967.

118–194), има за циљ да испита на које принципе правде би се обавезали рационални субјекти у „иницијалној позицији”, испод такозваног „вела незнања”, не знајући ништа о свом положају у друштву, својим материјалним приликама и природним предиспозицијама. Реч је о једној врсти процедуралног мисаоног аргумента, који је бар у првом кораку теоријски неутралан. Трећи је један од најпознатијих мисаоних експеримената у примењеној етици. То је „Виолиниста” Џудит Џарвис Томсон (Thomson, 1971), у којем она испитује тезу да је „нечије право на живот јаче и строже него мајчино право да одлучи шта ће се догодити са њом и њеним телом”.

Џудит Томсон нас позива да замислимо следећу ситуацију. Једног дана смо се пробудили у кревету и схватили да се поред нас налази познати виолиниста у несвести. Пошто је утврђено да само ми имамо крвну групу која му може спасити живот, киднаповани смо и наш крвоток је повезан са крвотоком виолинисте. Посебан апарат избацује отрове из његовог организма преко наших бубрега и, ако би био искључен пре завршетка процеса, виолиниста би умро. Процес ће трајати девет месеци. Основни закључак до којег Џудит Томсон долази јесте да треба правити разлику између права на живот и права на оно што обезбеђује живот. Право на живот је нешто што је неповредиво, али оно подразумева право да не будемо неправедно убијени, али не и право да се без питања и ограничења служимо туђим телом како бисмо се одржали у животу. Стога, имамо право да искључимо виолинисту са апарата као и да (под одређеним претпоставкама) абортирамо. Поред аргументативне, овај мисаони експеримент има и хеуристичку улогу: уводи се једна важна дистинкција (право на живот/право на оно што обезбеђује живот) коју можемо примењивати и у другим контекстима.

Критичари мисаоних експеримената истичу да су овакви експерименти махом недовољно одређени, то јест, да не дају довољно информација о свим релевантним факторима описане ситуације, што резултира колебљивошћу и нестабилношћу наших интуиција (Dancy, 1985; Gartner, 2017). Довољно је додати неки детаљ да би се утисак о томе да ли је нешто морално исправно или морално неисправно из корена променио. Књижевни, филмски или, уопште, уметнички наративи представљају људску мотивацију и људске поступке детаљније од мисаоних експеримената. Сходно томе, они имају већи хеуристички потенцијал, па не чуди што се у етичкој литератури на њих често упућује: најмаркантнији примери су вероватно *Архијелај Гулај* (Приморац, 1978) и *Лорд Цим* (Brudney, 1998). Хеуристички потенцијал уметничких наратива је већи уколико су ти наративи мање везани за неку доктрину или идеологију, то јест, уколико више „говоре својим сопственим језиком”.

Сазнајна вредност уметности

О сазнајној вредности уметности у филозофији се расправља још од Платона и Аристотела. Док је Платон углавном негирао образовни значај уметности и тврдио да нас уметност одаљава од истине (Plato, 1997, гл. III и X), Аристотел је сматрао да је песништво „филозофскије” од историје (Aristotle, 1997, 5165), то јест да нам нуди дубље разумевање света (Davies, 2007, стр. 144). Као и у античко доба, и данас постоје заступници и критичари тезе естетичког когнитивизма: једни верују да уметничка фикција може нечему да нас научи, док други то негирају. Когнитивни садржај о којем се полемише најчешће припада сфери широко схваћеног „моралног сазнања”. Поред питања да ли је нешто морално исправно или морално неисправно, у сферу овог сазнања спадају и питања као што су какав човек треба да будемо, какав живот треба да водимо, шта је истинска срећа, шта је човек, итд.

Један од најоштријих приговора тези о сазнајној вредности уметничке фикције долази од Џерома Столница (Stolnitz, 1992). Столницову тезу о „когнитивној тривијалности” уметности Дејвис сумира на следећи начин: 1) Наводно дубоке истине књижевних дела су, када се образложе, заправо баналне; 2) Не постоји засебан домен уметничког знања, а истинити увиди на које наилазимо у уметничким делима нису специфични за уметност; 3) „Истине” које откривамо у уметничким делима су, у најбољем случају, само хипотезе и треба им независан спољни тест који не можемо спровести унутар фикције (Davies, 2007, стр. 149–150). Ове примедбе представљају „епистемолошки изазов” естетичком когнитивизму, а когнитивизам је могуће бранити у мери у којој се на њих може одговорити.

Па ипак, таква стратегија је, чини ми се, погрешна јер нас обавезује на једну врсту неприхватљивог епистемолошког монизма према којем се сазнајна вредност науке и сазнајна вредност уметности мере истим мерилима. Сазнајна вредност фикције се, наиме, не састоји у њеној сличности са науком, већ у ономе по чему се она од ње разликује. Питати колико знања која стичемо читајући књижевност, гледајући филмове или позоришне представе одговарају дефиницији знања као истинитог оправданог веровања (или некој другој, постгеттијевској дефиницији) значи посматрати уметност по екстензији са науком. Да ли су књижевне истине заиста баналне и да ли су оне нешто што (у дословном смислу те речи) захтева образлагање? Да ли мора постојати засебан домен уметничког сазнања? Због чега бисмо увиде

о моралу и људској психологији до којих долазимо у уметности третирали као (научне) хипотезе? У феноменолошкој, па и епистемолошкој равни, уметност нам пружа нешто што нам не могу пружити ни природна наука, ни историја, па ни стварно искуство.

Узмимо за пример неки оружани конфликт. Људи који имају несрећу да, стицајем околности (тако што су се нашли на погрешном месту у погрешно време), буду укључени у неки такав сукоб најчешће имају снажне емоционалне реакције на хаотично и опасно одвијање догађаја чији су сведоци или невољни актери, а расуђивање им је мање или више помућено. Када, насупротив томе, са безбедне дистанце читамо о неком рату, неометано се посвећујемо анализи узрочних фактора, расподела снага, тока значајних битака, улога различитих личности, итд. Иако није увек тако (изложени великим опасностима, неки људи задржавају прибраност, док читање историјских уџбеника друге узнемирава), генерално гледано, јасно је да се искуство из првог и сведочанство из трећег лица и феноменолошки и епистемолошки разликују, и да се искуство читања, односно гледања неког уметничког наратива разликује од оба.

Читајући „Збогом оружје” или гледајући „Апокалипсу данас”, добијамо јединствену слику о томе шта рат чини човеку, какве последице оставља по психу, а то искуство се не може до краја парафразирати, образложити и оправдати. На интелектуалном, емоционалном, па и висцералном нивоу, у нама ће се пробудити антиратни сентимент онако како га ништа друго не може пробудити. Можда би неко попут Столница рекао да се то своди на баналну поруку „рат је лош”, коју смо и пре тога знали, или да порука „рат квари човека” представља само хипотезу која се може оправдати једино позивањем на стварне чињенице. Међутим, такав став би негирао оно што је специфично за уметничку фикцију – њен јединствен потенцијал да нас емотивно дотакне и покрене на размишљање и делање.

„Чернобил”

Да бисмо то илустровали, послужимо се једним примером. Реч је о мини-серији „Чернобил”, приказаној 2019. године, а инспирисаној стварним догађајима у нуклеарној електрани „Чернобил” који су се одиграли 1986. године. Ово дело фикције непосредно је произашло из једног другог – књиге белоруске нобеловке Светлане Алексијевич (Алексіевіч) „Чернобилска молитва: хроника будућности”, која је

објављена 1997. године. Иако књига обилује непосредним сведочанствима преживелих актера катастрофе, и премда је препознат њен чињенички и уметнички значај (Matthews, 2006), она је иницијално прошла готово незапажено. Тек пошто је ауторка добила Нобелову награду 2015. године, књига је дошла у ближи фокус шире јавности и напоскон резултирала поменутом адаптацијом.

Серија „Чернобил” почиње епилогом главног догађаја: две године после експлозије једног од четири реактора, научник Валериј Легасов, који је одиграо одлучујућу улогу у санирању последица експлозије и спречавању веће катастрофе, оставља запис о томе шта се заиста догодило и затим извршава самоубиство. Потом следи линеаран приказ дешавања од експлозије реактора до суђења окривљенима за тај догађај. Мада постоје детаљнији и прецизнији описи дате трагедије (Plokhy, 2018), „Чернобил” је стекао популарност захваљујући квалитетима које немају, и које нису могли имати поменути записи. Оваква својства – мотивисаност радње, убедљивост глуме, реалистичност дијалога, наративна динамичност, морална истанчаност и трагична снага – представљају карактеристичне „регионалне квалитете”⁴ књижевних, позоришних и филмских наратива.

Да бисмо показали какав сазнајни потенцијал може имати уметнички наратив, узмимо два примера, оба везана за оно што говори Легасов, који током серије игра улогу неке врсте моралног компаса. У једној сцени Легасов разговара са шефом КГБ-а. На суђењу за посленима у нуклеарној електрани, које се десило непосредно пре тога, Легасов је противно наредбама својих надређених рекао да су надлежни у државној администрацији знали да реактор може да експлодира, али да су то годинама крили. Казна за такав иступ је потпуна анонимност и константан надзор. Тиме се државни апарат осигурава да истина никада не буде саопштена. Пошто га је деморалисао подсећајући га на дискриминацију јеврејских научника у којој је учествовао, на Легасовљево питање „А шта ако ипак проговорим?”, шеф КГБ-а самоуверено одговара контрапитањем: „Зашто бринути о нечему што се неће догодити?”

Шта је смисао ових речи? То се неће догодити; КГБ ће то спречити. То се неће догодити; Легасов је уцењен својим животом и животом својих сарадника. То се неће догодити; Легасов је „један од нас”, он није „никакав херој, већ само човек који умире и који се збунио”. Ово „пророчанство које само себе остварује” у контексту у којем је изречено има и дубљи, симболичан смисао. „Зашто бринути о нече-

4 О регионалним квалитетима в. више у Beardsley, 1958.

му што се неће догодити?” речи су које показују да они чија је одговорност највећа, после свих цивилних страдања, жртвовања стотина ватрогасаца, ронилаца и рудара и потенцијалне катастрофе глобалних размера у којој би планета постала ненастањива, заправо нису ништа научили. То је дубља трагика која нас емотивно дотиче и подстиче на размишљање не само о кризи изазваној експлозијом нуклеарне електране „Чернобил”, већ и о другим кризама, укључујући и актуелну здравствену или предстојећу климатску и, конкретно, о томе до чега доводи уверење да не треба бринути о нечему што се (по нечијој процени) неће догодити.

Па ипак, у једном смислу те речи, серија има срећан крај. Иако Легасов, као прави трагичан јунак, извршава самоубиство јер је то једини начин да истина изађе на видело и да се исправе грешке у осталим електранама на територији СССР-а, у моралном смислу и он и Борис Шербина, са којим ради на санирању последица експлозије, доживљавају морални процват. Од плашљивог научника, који је мање или више директно учествовао у отпуштању Јевреја, Легасов постаје херој који се свесно излаже радијацији да би спречио њено даље ширење. У звучним записима које оставља, он изговара: „Док сам се раније плашио која је цена истине, сада се само питам, која је цена лажи?... Свака изговорена лаж увећава наш дуг према истини.” И Борис Шербина, службеник министарства, такође доживљава неку врсту моралне рехабилитације. Од безначајног чиновника, који је, по свему судећи, радио све што му се нареди, он постаје човек од интегритета, спреман да се изложи великим дозама радиоактивности и код надређених инсистира да се, без обзира на цену, обезбеди све што је потребно да би се спречило њено даље ширење.

Историја неког догађаја, ма колико прецизно описивала узрочне факторе, неће произвести емоционалну реакцију до које доводи „Чернобил”. Неколико ефектних сцена или страница могу, путем те реакције, учинити да разумемо како људи реагују на кризне ситуације („Чернобил” даје изузетну илустрацију потискивања као механизма одбране), како их те ситуације мењају или у њима учвршћују тенденције које већ поседују. Примера ове врсте има у свим периодима стварања и у свим жанровима, од класичног реализма до савремене научне фантастике. Уметничка фикција има јединствен потенцијал да нам помогне да изоштримо разумевање људске психологије и избрусимо наше моралне интуиције.

Референце

- Aristotle. (1997). *Poetics*. Hackett Publishing Company.
- Beardsley, M. C. (1958). *Aesthetics: Problems in Philosophy of Criticism*. Harcourt, Brace & World.
- Bentham, J. (2000). *Principles of Morals and Legislation*. Batoche Books.
- Brudney, D. (1998). Lord Jim and Moral Judgment: Literature and Moral Philosophy, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 56(3), 265–281.
- Dancy, J. (1985). The Role of Imaginary Cases in Ethics, *Pacific Philosophical Quarterly*, 66(1–2), 141–153.
- Davies, D. (2007). *Aesthetics and Literature*. Continuum.
- Foot, P. (1967). The Problem of Abortion and the Doctrine of Double Effect. *Oxford Review*, 5, 5–15.
- Gartner, S. (2017). Did a Particularist Kill the Thought Experiments?, *Thought Experiments Between Nature and Society: A Festschrift for Nenad Mišević*. Cambridge Scholars Publishing, 154–165.
- Kant, I. (1999). Toward Perpetual Peace, *Practical Philosophy*. Cambridge University Press.
- КАНТ, И. (2008). *Заснивање мейтафизике морала*. Дерета.
- Matthews, R. (2006). Voices from Chernobyl: The Oral History of a Nuclear Disaster – Book Review, *Journal of Nuclear Medicine*, 47(8), 1389–1390.
- Mill, J. S. (2003). *Utilitarianism and On Liberty*. Wiley-Blackwell.
- Plato. (1997). The Republic, *Complete Works*. Hackett Publishing Company.
- Plokhyy, Serhii. (2018). *Chernobyl: The History of a Nuclear Catastrophe*, Basic Books.
- Primorac, I. (1978). Utilitarianism and Self-Sacrifice of the Innocent, *Analysis*, 38(4), 194–199.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Harvard University Press.
- Scanlon, T. M. (1998). *What We Owe to Each Other*. Harvard University Press.
- Scanlon, T. M. (2008). *Moral Dimensions: Permissibility, Meaning, Blame*. Harvard University Press.
- Sidgwick, H. (1962). *Methods of Ethics*. Palgrave MacMillan.
- Stolnitz, J. (1992). On the Cognitive Triviality of Art, *British Journal of Aesthetics*, 32(3), 191–200.
- Thomson, J. J. (1971). A Defense of Abortion, *Philosophy and Public Affairs*, 1(1), 47–66.
- Thomson, J. J. (1985). The Trolley Problem, *The Yale Law Journal*, 94(6), str. 1395–1415.

Monika Jovanović*

CRISES, THOUGHT EXPERIMENTS AND FICTION: MORAL INTUITIONS BETWEEN THEORY AND PRACTICE

Abstract: In this paper I examine how ethics can help us solve the morally relevant problems that arise in crisis situations by distinguishing theoretical from extra-theoretical approach to moral phenomena. I begin by asking how a crisis can be the topic of philosophical examination, subsequently narrowing down the question to ethics. From the perspective of this philosophical discipline, a crisis could be approached in two ways: by applying general theories, such as Kant's deontology or utilitarianism, to different crisis situations, or by constructing thought experiments. I illustrate both approaches and then, by contrasting heuristic significance of ethical thought experiments with their argumentative function, I introduce the thesis that these experiments reveal truth about morality independently of any particular theory or viewpoint. I also defend the oft-disputed view that fictional scenarios, seen as developed thought experiments, can expand our 'moral knowledge', and illustrate that thesis by examining a fictional narrative that deals with a crisis – the explosion of a reactor in the 'Chernobyl' nuclear power plant.

Key words: Crisis, Ethical Thought Experiments, Artistic Fiction

* The author of the text is Dr. Monika Jovanović, assistant professor at the Department for Philosophy at the Faculty of Philosophy in Belgrade. She is a collaborator on the project No. 179041, funded by the Ministry of Education, Science and Technology development of the Republic of Serbia.

CIP – Каталогизација у публикацији –
Народна библиотека Србије, Београд

316.42“19/20“(082)

17.01“19/20“(082)

165.6/.8(082)

ЕТИКА и истина у доба кризе : зборник радова / Ненад
Пекић (уредник). – Београд : Универзитет, Филозофски факултет,
2021 (Београд : Службени гласник). – 282 стр. : илустр. ; 24 cm. –
(Едиција Човек и друштво у време кризе)

„ Овај зборник је настао у оквиру научноистраживачког пројекта
Човек и друштво у време кризе...“ --> колофон. – Тираж 200. –
Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз
сваки рад. – Abstracts.

ISBN 978-86-6427-184-4

а) Друштвена криза -- Морал -- 20в-21в -- Зборници б) Друштвене
промене - - Етика -- 20в-21в -- Зборници в) Епистемологија --
Зборници

COBISS.SR-ID 52703497